

SZÁLA ERZSÉBET

A Soproni Múzeum és a tudós Csatkai Endre

A burgenlandi születésű, ifjú korában ott is tevékenykedő művészettörténész, nyelvész, hírlapíró később a Soproni Múzeum kiváló igazgatója lett: igazgatása során 81 különkiállítást rendezett a múzeumban. Társszerzővel írt munkája Sopron és környéke műemlékeiről Kossuth díjat kapott. Mikor anyagi helyzete már megengedte, támogatta az ifjú művészettörténészeket, muzeológusokat.

A soproni múzeum születését megelőzte a Régészeti Egyesület megalapítása 1867-ben. A múzeumot 1868-ban alapította meg a város. Ennek a városi múzeumnak eleinte nem volt állandó otthona, majd 1913-ban a mai Deák tér végén álló egykori Lenck-villában helyezték el.

Az 1960-as évektől a soproni múzeum több épülettel, és természetesen több kiállítással bővült:

- a Storno-házban találjuk egyrészt a Sopron város és Sopron vármegye újkori helytörténeti kiállítását, másrészt a Storno-gyűjteményt.
- A Fabrícius házban kapott helyet a római kori kőtár, valamint a régészeti, és a polgárlakásokat bemutató kiállítás
- Az egykori Angyal Patika épületében található a Patikamúzeum,
- Az Ó-Zsinagógában látható a soproni zsidók történetét bemutató kiállítás,
- Az egykori Lenck-villában ma a néprajzi kiállítás kapott helyet,
- egy 19. századi pékműhely a Pékmúzeumban látható,
- és ide tartozik a fertőrákosi Mithras-szentély és a brennbergbányai Bányászati Múzeum is.

DR. CSATKAI ENDRE művészettörténész, Kossuth-díjas szakíró, zenetörténész, helytörténész, a Soproni Szemle szerkesztője 1947-től 1963-ig volt a Soproni Múzeum igazgatója.

Csatkai Endre, a magyar és a burgenlandi múzeumügy úttörője 1896. augusztus 13-án született a születésekor szinte teljesen horvát nemzetiségű faluban, Drassburgban.

Édesapja ennek a településnek a körzeti orvosa volt, DR. CSATKAI IGNÁC. Édesanyja FISCHER JOSEFINE. A család Veszprém megyei német-zsidó család volt. Eredeti családnevük KRAUSZ volt.

Csatkai Ignác, az apa 1888-ban magyarosította a család nevét Csatkaira. Így a gyermek Endre *multikulturális, háromnyelvű környezetben* nőtt fel, ami alapjaiban meghatározta későbbi munkáját és kutatásait.

Csatkai Endre elemi iskoláját szülőfalujában végezte. Amikor a család Sopronba költözött, az orvos apát csak „a szegények orvosa”-ként emlegették. A fiatal Endre is itt folytatta iskoláit: beiratkozott a soproni evangélikus líceumba.

Gyors felfogású tanuló lévén sok ideje maradt magántanítványok vállalására, olvasásra is. Keresete egy részét művészeti reprodukciók vásárlására, más részét pedig utazásokra fordította: bejárta a Bakonyt, járt Erdélyben, többször utazott Bécsbe, Pozsonyba.

1914-ben érettségizett jeles eredménnyel, majd keresetéből Németországba utazott: főleg Münchent és Nürnberget ismerte meg. A világháború kitörésekor hazatért, és megkezdte művészettörténeti tanulmányait a budapesti egyetemen. A művészettörténet szakról azonban PASTEINER professzor eltanácsolta, így a magyar-német szakot választotta. Tanulmányait 1915-ben súlyos betegsége miatt meg kellett szakítania. Hosszú szanatóriumi tartózkodása alatt nyelveket tanult, olvasott és fordított.

Betegségének idején, 1917. szeptember 11-én jelent meg első írása a Sopronvármegye hasábjain „*Pár szó Sopron szépségeiről*” címmel.

Hosszú betegsége miatt csak a háború végén, 1918-ban került vissza az egyetemre, de tanulmányai ismét kényszerűen félbeszakadtak a Tanácsköztársaság eseményei miatt.

1920-ban folytatta tovább művészettörténeti és zenetörténeti tanulmányait, de most már a bécsi egyetemen, mert ekkor a pesti egyetemen már érvényben volt a zsidó hallgatók létszámát korlátozó „*numerus clausus*”. Főleg művészettörténeti és történelmi előadásokat hallgatott, járta a múzeumokat, és színháztörténettel is foglalkozott. Esténként egy kis kávéházban zongorázott vacsoráért.

Négy szemesztert követően visszatért a pesti egyetemre és itt doktorált 1925-ben. Disszertációja a „*Kazinczy és a képzőművészetek*” címet viselte.

Tanulmányi ideje alatt több tanulmányt is megjelentetett, többnyire nyugat-magyarországi vonatkozású művészettörténeti témákban. Ezek eredményeként került kapcsolatba a Kismartonban élő gazdag zsidó borkereskedővel, WOLF SÁNDORRAL, akinek széleskörű és jelentős művészeti gyűjteménye volt a judaika és a népművészet tárgykörében. Wolf, aki maga is kutatta a kismartoni zsidó közösség történetét és kultúráját, és eredményeit saját költségén kiadott munkáiban tette közzé 1922-ben és 26-ban.

Gyűjteményének további feldolgozását vette tervbe és ezért 1926-ban alkalmazta a fiatal tudóst, Csatkait, és megbízta művészeti gyűjteményének feldolgozásával és katalogizálásával. A fiatalon doktorált Csatkai ugyanis nem talált állást 1925-ben, minthogy tüdőbeteg volt. WOLF SÁNDOR küldte őt Itáliába gyógyulni, és amikor gyógyultan visszatért, Wolf hívta őt Eisenstadtba 1926 augusztusában.

Ettől kezdve Csatkai évente több hónapot töltött Kismartonban, ahol FAJT MARIANNA, egy szintén komoly művészeti gyűjteménnyel rendelkező hölgy házában lakott. Munkahelye a Wolfs Múzeum volt.

Wolf Sándor egyre fejlesztette gyűjteményét, újabb és újabb (szomszédos) épületeket csatolt házához s végül a 30-as évekre már 26 teremből állt a múzeum. 1931-ben egy külön teremben *Haydn emlékszobát* rendeztek be, hiszen Wolf Sándor gyűjteményében nagyon sok Haydn kézirat, kotta is volt. Wolf a jubileumi év alkalmával kiadta a *Haydn-Katalógust* is. 1936-ban a Haydn-gyűjteményhez egy *Liszt-szobát* is csatoltak, amelynek katalógusát szintén kiadták. Wolf Sándor bevonta Csatkait 1926-ban egy projektbe, amelynek célja a *Burgenlandi Tartományi Múzeum* megteremtése volt.

A múzeumi munka kapcsán Csatkai számos tanulmányt tett közzé a „Mitteilungen des Burgenländischen Heimatschutzvereins”, a „Burgenländische Heimatblätter, az „Ödenburger Zeitung”, a „Tagblatt” és a „Sopronvármegye” hasábjain.

Wolf, a tartományi műemlékvédelmi hivatal tiszteletbeli elnökeként sokat foglalkozott a tartomány történelmi műemlékeinek védelmével, és Csatkait bevonta ebbe a munkába is. Eredményként született meg 1928/29-ben a „*Die Denkmäler des politischen Bezirkes Eisenstadt und der Freien Städte Eisenstadt und Rust*” című művészettopográfiai munka, amelyet Csatkai DR. DAGOBERT FREY egyetemi professzorral együtt írt.

1938 márciusában, a náci hatalomátvételt követően megszakadtak ezek a gyümölcsöző munkák. Hogy mint zsidó a lehetséges letartóztatás elől meneküljön, Csatkai menekülésszerűen elhagyta Burgenlandot és – minthogy magyar állampolgár is volt – visszatért Sopronba, amely ettől kezdődően véglegesen új hazájává vált.

Csatkai Endre a két világháború közti időszakban „szabadúszó volt”, mert a kismartoni Wolf-féle megbízáson kívül elsősorban magántanítványokból, publikációk honoráriumából tartotta fenn magát. Így, szabadúszóként az első volt, aki Sopron és az egész megye műemlékeit bejárta, összegyűjtötte a műemlékek helyi és levéltári adatait. Saját költségén később kiadta a *vármegye műemlékeinek topográfiáját*.

Életének nagy megpróbáltatását jelentették a zsidóüldözések. Katolikus hitre való áttérése ellenére rá is alkalmazták a zsidótörvényeket, neki is *munkaszolgálatba kellett vonulnia*.

Szakmaszeretetére, emberi nagyságára jellemző, hogy ezt megelőzően könyveit, jegyzeteit a városi levéltárban biztonságba helyezte. Nyilván bízott abban, hogy lesz még módja használni azokat. S valóban, számos tábornak megjárva, kedves városa mellett, Kópházán szabadult fel – félholtan.

Ismét csak emberi nagyságára vall, hogy a munkatáborból való szabadulás után azonnal megkezdte/folytatta a tudományos munkát.

A város elismerése lehetett számára, hogy őt nevezték ki az időközben megüresedett soproni múzeumigazgatói állásra.

Munkásságának csúcsaként DERCSÉNYI DEZSŐVEL együtt szerezte és az Akadémiai Kiadónál kiadta 1953-ban a „*Sopron és környéke műemlékei*” című topográfiáját. A két szerző ezért az akkori legnagyobb elismerést, a *Kossuth-díjat* kapta.

1950. júliusában őt bízták meg az akkor még romos soproni múzeum igazgatásával. Életében e megbízással új korszak kezdődött: biztos állást, hivatali lakást, kutatási lehetőségeket kapott.

A múzeumi munka mellett sok előadást is tartott a MADISZ-ban, az ipar tanulóknak, üzemi munkásoknak, iskoláknak. Igazi *népművelő* volt.

Igazgatása alatt a múzeum tevékenysége kibővült, fellendült. Évente több különkiállítást és időszaki kiállítást is rendezett. A kisebb kiállítások mind tudományos feldolgozásának eredményeként születtek meg. 1963-ig, nyugalomba vonulásáig *81 különkiállítást készített*.

Az ötvenes évek első felében magántanári minősítést szerzett a szegedi egyetemen (1949), beválasztották a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Bizottságába (1951), 1952-ben a művészettudományok kandidátusa lett.

Jórészt az is neki köszönhető, hogy a *Soproni Szemle* is újjászületett 1955-ben. Munkatársi gárdát toborzott és végezte a szerkesztés munkáját. Nevelte a fiatal kutató nemzedéket, de ő maga is nagyon termékenyen publikált.

1951-ben Csatkai Endre megkapta „*az ország első múzeológusa*” címet, soproni múzeuma pedig a harmadik helyezést kapta meg.

Szakmai és emberi kapcsolatai rendkívül kiterjedtek voltak. Könyvtári és levéltári kutatási adatokkal szívesen segítette fiatal tanítványai munkáját. Sokakat évekig tanítgatott, felkészítette őket az egyetemi tanulmányokra. Többeket anyagilag is támogatott tanulmányaik befejezéséig. A kulturális élet számos kiváló tagjával rendszeres levelezésben állt.

A politikai életben nem vett részt, Közéletben való aktív részvételét erősen gátolta, hogy munkaszolgálatának idején lábai elfagytak, s ez járását egész életében nehézkessé tette, valamint hallása is erősen megromlott. (Hallókészüléket kellett viselnie.)

A múzeum működésének jelentős bővülése, az ezzel együtt járó gazdasági és adminisztrációs, szervezési munkák sokasodása a gyenge egészséggű tudóst, Csatkai Endrét 1963-ban, 64 éves korában nyugalomba vonulásra készítette.

A múzeummal való kapcsolatát azonban nem szakította meg, hetente bejárt, dolgozószobájában folytatta kutatásait. Idejét publikációs tevékenységének és a Soproni Szemlének szentelte. Felújította ausztriai kapcsolatait is. Rendszeresen publikált szaklapokban és tartott előadásokat a bécsi rádióban.

A múzeumügy területén kifejtett munkásságáért – a múzeum fennállásának 100 éves jubileuma alkalmából – a *Munka Érdemrend arany fokozatával* tüntették ki 1967-ben, művészettörténeti munkásságát pedig a szakma *Ipolyi Arnold Emlékéremmel* ismerte el.

Jellemző munkabírására, hogy az utolsó esztendőben, amikor elragadta őt a hirtelen halál, a Soproni Szemle hasábjain egy nagyobb tanulmánya, négy kisebb terjedelmű írása, valamint egy megemlékezése jelent meg MIHÁLYI ERNŐRŐL.

IRODALOM:

SCHLAG, GERARD: *André Csatkai und das Burgenland*. In: Tanulmányok Csatkai Endre emlékére. Sopron, 1996. 13-15

MOLLAY KÁROLY: *Ajánlás*. In: Tanulmányok ..., :9.

LÁSZLÓ GYULA: *A mindennapok Csatkai Endréje*. In: Tanulmányok..., 11-12.

DOMONKOS OTTÓ: *Csatkai Endre 1896-1970*. Soproni Szemle, 1970. 3. szám, 273-278.

A szerző elérhetősége:

Prof. Dr. Szála Erzsébet

e-mail: szalaerzsebet@ment.datanet.hu